

maar veel meer de man die gebruik maakt van de inventies en innovaties van anderen, deze verder ontwikkelt en commercieel weet te exploiteren. In zekere zin vallen in deze de activiteiten van Gerard te vergelijken met die van Thomas Alva Edison (1847-1931), wiens gloeilamp ook het resultaat is geweest van langjarige onderzoekingen door Humphry Davy, Joseph Swan, St. George Lane-Fox, William Sawyer en Albon Man. De *ondernemer* Gerard Philips heeft de kansen, die zijn vader hem bood, volledig uitgebuit.

Het hiervoor aangestipte volledige elektrische verlichtingssysteem wordt doorbroken op grond van het gebleken succes dat de gloeilamp zich apart laat produceren. Daartoe heeft bijgedragen de langdurige strijd om de Amsterdamse elektriciteitsconcessie (217-278), die tenslotte beslecht wordt ten gunste van de openbare exploitatie. Dit hoofdstuk, soms al te wijldlopig, toont aan dat door deze strijd de monopolioïde tendenties van elektrische krachtstations om het volledige elektrische verlichtingssysteem te leveren, wordt doorbroken. Hierdoor krijgen tal van kleine bedrijven kansen de productie van elektrotechnische artikelen ter hand te nemen. De gloeilamp neemt hierin een zeer grote plaats in. De fabricage ervan is echter complex en eist, behalve kennis van elektrotechniek, ook 'het feitelijke beheersen van onder andere vacuümtechniek, metallurgie, glas- en chemische techniek, instrumentkunde en fotometrie...' (310). Het is boeiend te lezen hoe Gerard zich het fabricageproces en de technische implicaties daarvan eigen maakt. Helder staat hem vanaf de aanvang voor ogen de massaproductie van de gloeilamp te realiseren om daardoor een bedrijf op te bouwen met groot concurrentievermogen. Dat heeft hij op weergalozes manier bereikt door heel doordacht kleinschalig te beginnen, 'maar met het inzicht dat hij het gloeilampenvak onder de knie moest hebben alvorens tot productie op industriële schaal te kunnen overgaan' (337).

In zijn hiervoor genoemde studie gaat William Parker uitvoerig in op een aantal respect afdwingende studies over ondernemingsgeschiedenis. Desniettemin vindt hij ze te weinig comparatief, onvoldoende opgenomen in de algemene economische geschiedenis en meer gericht op de fysionomie dan op de anatomie van het onderzoeksobject. Het boek van Heerding verdient juist daarom zoveel lof omdat deze elementen, op het ontbreken waarvan Parker gewag maakt, in zijn studie over het ontstaan van de Nederlandse gloeilampenindustrie zijn geïntegreerd.

F.A.M. Messing

Jan Bank, e.a., ed., *Het tweede jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1980, 267 blz., f 42,50, ISBN 90295 2301 8).

Het tweede jaarboek voor het democratisch socialisme bevat een aantal degelijke bijdragen en beweegt zich over het geheel op een behoorlijk niveau van behandeling der themata (enkele op de achterflap genoemde artikelen zijn echter niet opgenomen in de definitieve uitgave). Afgezien van de eerste bijdrage, die van Nico Wilterdink over 'collectivisatie van de vermogens in Nederland in plaats van socialisatie der produktiemiddelen', is hier de geschiedenis der sociaal-democratie in de eerste vijftientig jaar van het bestaan der SDAP, in de jaren 1930 en in de naoorlogse periode 1945-1950 aan de orde.

Bertus Mulder stelt met zijn artikel over het theoretisch maandschrift *De Nieuwe Tijd*, dat van 1896 tot 1921 is verschenen, in wezen de vraag naar de rol die dit ten dele door idealistische intellectuelen gedragen orgaan in de interne partijgeschiedenis heeft vervuld. Opmerkelijk is wel de veelzijdige inhoud van dit periodiek en de keur van medewerkers

waarover het beschikte. Wanneer W.H. Vliegen in 1907 een aantal artikelen over omstreden theoretische problemen in *De Nieuwe Tijd* publiceert, dan moeten deze zeker niet in de eerste plaats gezien worden als geschreven met de bedoeling de redactie van het marxistisch orgaan te provoceren, zoals schrijver min of meer suggereert (65). Van betekenis is veeleer dat Vliegen als bindende centrale figuur in de partij ook met de marxisten in gesprek blijft (zoals hij met Saks in datzelfde jaar op een wandeling in het Vondelpark sprak¹). Op de rijkdom van de bijdragen van Saks aan het maandschrift wordt mede licht geworpen (68 vlg.).

Op een andere kring van intellectuelen vestigt Harry Lintsen de aandacht: de van 1904 daterende sociaal-technische vereniging van democratische ingenieurs en architecten, waarin figuren als P. Bakker Schut, A. Keppler, J.W. Albarda de drijvende kracht vormden. Ook namen als die van Is. P. de Vooys, Th. van der Waerden en anderen getuigen van het grote belang van de Delftse polytechnische school als bakermat van het socialisme.

Een soort parallel met het artikel van Mulder over *De Nieuwe Tijd* vormt dat van Sjoerd van Faassen over de overgang van *De Socialistische Gids* tot *Socialisme en Democratie* in 1938. Weliswaar vinden we hier geen geschiedenis van Bonger's *Socialistische Gids*, die sinds 1916 onder zijn redactie was verschenen als maandblad van de SDAP. Op bittere toon nam Bonger in het laatste nummer in december 1938 afscheid van zijn taak, waartoe hij zich door de partijleiding genoopt voelde, om plaats te maken voor het nieuwe orgaan *Socialisme en Democratie*, waarvan W. Banning met H. Brugmans en J. van Gelderen de redactie zouden vormen. Ongetwijfeld werd hiermee ook op het terrein van de theoretische voorlichting een belangrijke wending in het partijleven voltrokken. Deze wending valt waarschijnlijk het best met de naam van de nieuwe partijvoorzitter Vorrink (sinds 1934) te karakteriseren. De schrijver maakt eigenlijk niet geheel duidelijk waarin juist Banning nu ten principale van Bonger verschilde. Anti-nationaal-socialistisch waren beiden, aan de activiteit van het Comité van Waakzaamheid namen beiden deel (dit in verband met enige opmerkingen op bladzijde 155). Waar Bonger levenslang aan marxistische opvattingen als het historisch materialisme bleef vasthouden, dient gewezen op Bannings constante aandacht voor de leer van Marx, ook in tijden toen dat minder reçu was, zie zijn boek van 1960.

In de levensgeschiedenis van Hilda Verwey-Jonker (geboren 1908), die Anneke Ribberink geeft met het accent op de jaren 1930 en die een generatiegenote van H. Brugmans, H. Vos en anderen betreft, kan men opmerken hoe zowel de invloed van de marxistische socioloog Bonger als die van de religieuze socialist Banning werd ondergaan door een figuur die niet schuwde om kritische standpunten in te nemen, bij alle neiging tot pragmatisme.

Frans van Baardewijk schetst in 'De PvdA van het koninkrijk 1945-1947' aan de hand van documentenpublicaties en archivalia de trieste historie van de behandeling der Indonesische kwestie in de genoemde periode. Men vraagt zich na lezing ervan zelfs af of wel een der partijprominenten, afgezien van de Indonesiër L.N. Palar en van J. de Kadt na diens terugkeer in Nederland, enig begrip voor de ware aard van de nationalistische revolutie heeft bezeten. De kring van de vereniging Nederland-Indonesië, waar dit begrip wel aanwezig was, komt hier nauwelijks ter sprake. Terecht wijst de redactie in haar inleiding op de consequenties van de keuze welke 'de SDAP van Drees en Vorrink' in 1945 heeft gedaan (10). De prijs voor de opbouw van de verzorgingsstaat is met de Indonesische en de koude oorlogspolitiek van die tijd wel hoog geweest. Daarbij werd de politicus Schermerhorn aan de Indonesische kwestie in haar bewoordingen 'versleten'. Opgemerkt moge nog worden dat Banning als een der 'founding fathers' van de PvdA zich in het naoorlogs tijdvak te-

1. F. de Jong, *J. Saks. Literator en marxist* (Amsterdam, 1954) 283 vlg.

rugtrok op de wetenschap en het onderwijs en zich van de praktische partijpolitiek verwijderd hield (zijn naam figureert dan ook niet in Baardewijks relaas).

Een slachtoffer van het koude oorlogsklimaat dier jaren, de politicoloog Jef Suys, wordt door Fenna van den Burg op heldere wijze getekend. Deze vriend van Jan Romein, die in 1948 een leerstoel aan de nieuwe politiek-sociale faculteit van de Universiteit van Amsterdam tengevolge van politieke hetze misliep, onderscheidde zich door markante zienswijzen ter zake van de internationale verhoudingen in het atoombijperk. Hij achtte Westers-Russische samenwerking ter handhaving van de vrede een eis van democratie op internationaal terrein en voorwaarde voor overleving van de wereld (later zou dit vreedzame coëxistentie gaan heten). In feite betekende dit dat Suys de grondslagen van de Verenigde Naties serieus nam, geheel tegen de trend van het toenmalige, door ideologische en machtsstrijd beheerste internationaal-politieke leven in. In 1951 behoorde hij tot de oprichters van de Derde Weg, die noch voor het Atlantisch Pact noch voor de Kominform wilde kiezen. De linksheid van Suys' non-conformisme is voor de goede verstaander uit tal van zijn uitspraken af te leiden, zie het 'rode tintje' dat de vrede volgens hem na alle moderne emancipatiebewegingen zou krijgen (239).

A.F. Mellink

Eric Defoort, *Charles Maurras en de Action française in België* (Orions Historische Bibliotheek; Nijmegen-Brugge: B. Gottmer-Orion, 1978, 430 blz., f 69,90 – BF 850. –, ISBN 90 264 3453 7).

Sedert de jaren zestig is de belangstelling voor de Action française en haar vaandeldrager Charles Maurras opvallend toegenomen; het Centre Charles Maurras aan de universiteit van Aix-en-Provence speelt hierbij een opmerkelijke rol. In deze historiografische (en politieke?) context plaatste men het werk van E. Defoort die in zijn dissertatie (Leuven, 1975; promotor L. Wils) de invloed van Charles Maurras en de Action française in België wenste na te speuren. De titel van zijn boek is echter in twee opzichten enigszins misleidend: het onderzoek loopt immers slechts tot eind 1926 (de pauselijke veroordeling van de Action française), en graag had men in een ondertitel verduidelijkt gezien dat het wezenlijk om een interne ruzie ging van Franstalige katholieken. Bronnen voor de studie waren uiteraard en bovenal een uitgebreide eigentijdse gedrukte literatuur, in mindere mate tevens archivalia, bij uitzondering ook directe mededelingen (van een half dozijn tijdgenoten en/of medespelers); deze laatste categorie had misschien kunnen worden aangevuld met interviews van nog levende of niet zo lang geleden overleden figuren als bijvoorbeeld Jean Duvieux, Ch. d'Ydewalle, Et. de la Vallée-Poussin, Jean Valschaerts, graaf de Lichtervelde, Maurice Orban, Paul Struye en anderen. Bij het uitvoerige bronnenonderzoek lijkt me de identificatie van eerder vergeten pro-Maurras-groepjes, bladen of personen bijzonder waardevol. De bevindingen van de auteur zijn globaal genomen zeer duidelijk weergegeven en voldoende gestaafd; aan de ene kant gebeurt dit soms wat te uitvoerig, terwijl ik dan anderzijds toch wel een duidelijke, zij het korte inhoudsbeschrijving miste van het ideeëngoed van de Action française en Charles Maurras, zoals ook van andere belangrijke stukken uit het dossier (de pauselijke afwijzing van 1926, de gemeenschappelijke brief van de Belgische bisschoppen van 27 januari 1927).

Tot de Eerste Wereldoorlog bleef de Belgische aanhang van de Action française beperkt tot milieus van een ontwakend Belgisch nationalisme, van sympathisanten van een traditio-